

BESLUT

2018-10-29

Dnr: 18/00824

SAKEN

K special: Socialistiska palats i öst, SVT2, 2018-03-02, dokumentär om socialistiska palats i Östeuropa; fråga om opartiskhet och saklighet

BESLUT

Programmet frias. Det strider inte mot kraven på opartiskhet och saklighet.

PROGRAMMET

Dokumentären handlade om fyra olika palatsbyggnader i Moskva, Belgrad, Sofia och Bukarest och påannonserades enligt följande.

Här i SVT2 ägnar vi oss åt palats byggda med en stor mängd mod och en gnutta vansinne.

Programmet bestod huvudsakligen av intervjuer, arkiv- och propagandabilder samt bilder av och inifrån palatsen. Bland annat intervjuades personer som arbetade i eller hade deltagit i bygget av palatsen samt arkitekter och historiker. Samtidigt som bilder föreställande parader, kommunistiska diktatorer och olika monumentala byggnader visades så en speakerröst följande.

Det var en tid för inte så länge sedan som människor var jämlika och levde i fred och broderskap. De var undersåtar till en ny sorts kungar och kungarnas palats var unika arkitektoniska skapelser som skulle påminna folket om att det fanns en absolut makt och en ljusare framtid. Vart och ett av dem är högst, störst, har världens största klocka eller tidens mest avancerade tekniska utrustning. Storslagna projekt som genomfördes på den tid då staten hade kollektivets bästa som sitt viktigaste politiska mål. Den tiden kallades socialism. Och nu när den tiden är över är det dags att återvända till socialismens palats och avslöja deras dolda hemligheter.

I en del som handlade om Moskvauniversitet så speakern bland annat följande.

Vi kan bara ana vad det kostade det krigströtta Sovjetunionen att förverkliga det här projektet. Statens alla tillgängliga resurser togs i anspråk. Också fångar användes som

byggnadsarbetare. För att uppnå mål krävs offer, och kommunistregimer spar aldrig på krutet när de ska visa sin styrka.

Senare handlade det om presidentpalatset i Belgrad. Speakerrösten och en pressekreterare som arbetade i byggnaden sa följande om Jugoslavien under Josip Tito.

(Speaker) – Man införde reformer för privat företagsamhet. Yttrandefriheten och religionsfriheten stärktes. 1967 blev Jugoslavien det första socialistiska landet som öppnade sina gränser och införde visumfrihet för västeuropéer. (Pressekreterare, svensk text) – Jugoslaviens levnadsstandard var hög. Alla hade arbete och reste varje år både på skid- och solsemester. Skolgången var avgiftsfri. Man köpte sin lägenhet eller hyrde, sjukvård var gratis. Livets grundläggande behov var tillgodosedda. Folk kunde resa fritt. Och det viktigaste: det var inte krig.

Pressekreteraren sa bland annat att den nya stadsdel där palatset uppfördes byggdes som en modern och imponerande del av staden där allt var välplanerat. Speakerrösten sa sedan att man för att genomföra projektet använde sig av gratisarbetande ungdomar. Senare sa en konstituent enligt den svenska textningen bland annat följande.

I min generation har vi lärt oss att Tito var snäll och det ena med det andra fast han var en diktator som spelade ett dubbelspel. Palatset var hans mask.

Om ett annat palatsbygge i Sofia sa speakerrösten bland annat följande.

Hela landet engagerades i projektet. Totalitära regimer använder ofta framtvingade pengagåvor och gratisarbete som officiellt kallas frivilligt. Ändå översteg man kraftigt budgeten, vilket störde vissa av makthavarna.

Den sista delen handlade om Nicolae Ceausescus presidentpalats i Bukarest. En arkitekturhistoriker intervjuades och bland annat följande sades.

(Historiker, svensk text) – Han lanserade idén om att bygga upp ett nytt Bukarest till en riktig metropol. Sedan började galenskaperna. (Speaker) – Planen för staden var att anlägga två breda boulevarder genom de gamla kvarteren och sedan bygga höghus med bostäder – för partifolk. [...] Aldrig någonsin i fredstid har en stad förstörts i samma grad som i Ceausescus projekt Bukarest. Man schaktade ut en tredjedel av Bukarests gamla centrum. Mer än 40 000 personer tvingades från sina hem.

Efter det sa speakerrösten bland annat att Rumänien samtidigt som palatset byggdes hade drabbats av sin svåraste ekonomiska kris någonsin. Bland annat sades att varor som socker, bröd och olja ransonerades eller tog slut. Speakern sa att den repressiva regimen och det politiska förtrycket orsakade massprotester och efter det visades bilder av revolutionen i Rumänien 1989.

ANMÄLNINGARNA

Anmälarna anser sammanfattningsvis att programmet var okritiskt och att det utan ironi framställde kommunister i Östeuropa som ett lyckorike som gått

förlorat. I verkligheten var det en tid av förföljelse och ekonomisk såväl som politisk misär, en av de grymmaste och mest motbjudande perioderna i Europas historia. Programmet saknade balanserande kommentarer och analys.

I delen om Moskvauniversitetet nämndes visserligen kortfattat att även fångar arbetade med bygget, men inget om att dessa var politiska lägerslavar; människor som medvetet arbetades till döds under omänskliga villkor, i ett system fullt jämförbart med de nazistiska koncentrationslägren.

Den del som handlade om Jugoslavien var ännu värre och framställde den järnhårda diktaturen som ett liberalt drömsamhälle. Jugoslavien hade en mycket vacklande ekonomi, vilket var orsaken till att tiotusentals människor flyttade till Västeuropa för att arbeta. Det rådde stor ofrihet och alla försök till nationell diskussion i de sex delrepublikerna förtrycktes skoningslöst. Ingenting av denna verklighet framställdes i programmet. Tvärtom skildrades den nya stadsdel där palatset byggdes som modern och framsynt och med genomgående goda villkor för sina invånare.

PROGRAMFÖRETAGETS YTTRANDE

Sveriges Television (SVT) anser att programmet överensstämmer med kraven på opartiskhet och saklighet och anför i huvudsak följande.

I *K special* visas kulturdokumentärer från Sverige och världens alla hörn. Publiken kan förvänta sig att se filmer om alla kulturgenrer. *Socialistiska palats i öst* var en bulgarisk produktion som SVT köpt en så kallad förköpsrätt till och bearbetat med svensk speakertext. Det var tydligt att filmen handlade om arkitektur och stadsplanering i förhållande till ideologier och inte om livet i allmänhet i öst. De kommunistiska diktaturerna har skildrats i andra dokumentärer och program både i *K special* och andra delar av SVT:s tablå. Dramaturgin i dokumentären om de socialistiska palatsen kan möjligen skilja sig från den stora strömfåran av dokumentärer som sänds i SVT och andra kanaler. Den är gjord i Bulgarien, ett land som styrdes av kommunisterna i mer än 40 år, men där fria medier nu kan titta tillbaka på sin historia med viss distans.

För att förstå vad SVT anser var den ironiska tonen i speakerrösten är det viktigt att se text och bild som en helhet. Redan i introduktionen där speakern talade om den nya tidens kungar framgick att det inte handlade om demokrati av svenskt mått utan om maktfullkomliga despoter. Det är dessutom väl känt att folket levde under förtryck, särskilt för publiken i ursprungslandet Bulgarien. Därför talades det inte uttryckligen om diktaturen. Detta kom i stället till uttryck på ett mer subtilt sätt.

Delar av dokumentärens bildmaterial var taget ur propagandafilmer samtida med konstruktionen av de jättelika palatsen. SVT anser att det tydligt framgick att det

handlade om arkivmaterial och att den i vissa delar propagandistiska tonen hörde till dåtiden. Vidare anser SVT att det fanns en balanserande ton i speakerröstens berättelse.

Att det inte förekom kritiska kommentarer stämmer inte. Flera medverkande uttalade sig kritiskt till palatsen och de kommunistiska regimerna. I de två sista delarna var det ännu mer tydligt att det perfekta samhället som byggnaderna skulle symbolisera var just en utopi och inte verklighet.

I delen om Rumänien berättades om hur regimens politik spädde på fattigdom och förtryck och hur folkets protester ledde till revolutionen 1989. Här ledde alltså den dramaturgiska bågen från 1930-talets svartvita propagandafilmer till direktsända färg-tv-bilder från revolutionen i Rumänien 1989. SVT kan inte finna att bilden som gavs av de monumentala byggnaderna innebar ett förskönande av diktaturen i de kommunistiska länderna.

AKTUELL BESTÄMMELSE

SVT ska utöva sändningsrätten opartiskt och sakligt samt med beaktande av att en vidsträckt yttrande- och informationsfrihet ska råda i televisionen (13 § i sändningstillståndet). Kraven på opartiskhet och saklighet tillämpas enligt praxis i princip fullt ut på programledare, reportrar och andra som genom sin ställning i ett program kan uppfattas som företrädare för programföretaget. Med hänsyn till den vidsträckta yttrande friheten kan kraven ställas lägre i fråga om intervjuade, debattdeltagare och andra så kallade tillfälliga medverkande.

Kravet på opartiskhet innebär enligt praxis bland annat att kontroversiella ämnen eller händelser inte får behandlas ensidigt, det vill säga så att endast en parts version eller synpunkter klart dominerar ett program eller inslag. Det är tillåtet att skildra ett ämne från en speciell utgångspunkt, men i så fall bör detta klart framgå av programmet eller programpresentationen. Bestämmelsen innebär även att en programledare eller reporter inte får göra värderande uttalanden eller ta ställning i kontroversiella frågor.

Kravet på saklighet innebär främst att uppgifter som är av betydelse för framställningen ska vara korrekta och att framställningen inte får vara vilseledande, till exempel genom att väsentliga uppgifter utelämnas.

GRANSKNINGSNÄMNDENS BEDÖMNING

Granskningsnämnden konstaterar att dokumentären skildrade ett antal palats och hur dessa var kopplade till den forna socialistiska regimen i respektive land. Denna utgångspunkt framgick tydligt. Den ironiska udden i framställningen och i speakerröstens uttalanden kunde också enligt nämndens mening uppfattas.

Även om det politiska förtrycket i vart och ett av länderna inte beskrevs närmare gav intervjupersonerna ändå uttryck för positiva såväl som negativa perspektiv på palatsen och de regimer under vilka de uppförts. Nämnden beaktar även vad SVT anfört om att den dramaturgiska uppbyggnaden började i en idealiserad och propagandistisk bild av palatsen som efter hand nyanserades och slutade i en skildring av revolutionen mot kommunistregimen i Rumänien.

Mot den bakgrunden kan nämnden inte finna att anmälarnas kritik innebär att programmet strider mot kraven på opartiskhet och saklighet.

Detta beslut har fattats av Malin Bonthron, Berivan Yildiz, Staffan Dopping, Malin Bergström, Bo-Erik Gyberg, Gunnar Springfieldt och Kristina Åberg efter föredragning av Johannes Wik.

På granskningsnämndens vägnar

Malin Bonthron

Johannes Wik

Originalhandlingen med namnunderskrifter förvaras hos myndigheten.